OLD ANNALS CONCERNING THE HISTORY OF WALLACHIA
AT THE BEGINNING OF THE 18th CENTURY

(Abstract)

The inedited manuscript text, written in the year 1701, presents, under the form of a list of princes, the history of Wallachia from its foundation to Constantin Brâncoveanu's days. Discovered in a volume printed by Antim Ivireanul at Snagov, in the year 1700, which contains two lay books with moral content, tied together, *Învăţături creştineşti* and *Floarea darurilor*, the manuscript draws attention by the fact that it mentions some moral and physical characteristics by which the rulers were known in the epoch, yet, which are not found, at least explicitly formulated, in any other chronicles of the time.

Cuvinte-cheie: anale, domnitorii Ţării Româneşti, Sterie căpitanul (capuchehaie).
Keywords: annals, Wallachian princes, captain Sterie (Wallachian diplomat sent to the Ottoman Empire).

Institutul de Lingvistică „Iorgu-Iordan – Al. Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

Emanuela Timotin

CONSIDERAŢII DESPRE LEXICUL TIPĂRITURII *PÂNEA PRUNCILOR* ŞI NEÎMPLINIRILE UNEI EDIŢII RECENTE

Catehismul catolic intitulat *Pânea pruncilor sau învăţătura credinţii creştineşti, strânsă în mică şumă* este, în multe privinţe, un text important al literaturii române vechi. Publicat la Alba Iulia în 1702, este prima lucrare de învăţătură religioasă apărută după Unirea cu Biserica Romei[1]; este, în acelaşi timp, ultima tipăritură apărută în oficina bălgrădeană[2] şi, pe de altă parte, o scriere extrem de interesantă din punct de vedere lexical[3], realizată sau cel puţin revizuită de preotul Duma Ianăş

[1] Pentru o analiză asupra locului catehismului în discursul oficial promovat de Biserica Română Unită la începutul secolului al XVIII-lea, vezi Simona Floruţău, *Aspecte ale mesajului catehetic la începutul secolului XVIII. Pâinea [sic!] pruncilor (Bălgrad, 1702)*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gheorghe Şincai»", II, 1999, p. 80–91.

[2] Pentru activitatea acestui centru tipografic, vezi sinteza lui Eugen Pavel, *Carte şi tipar la Bălgrad (1567–1702)*, Cluj-Napoca, Clusium, 2001.

[3] Ioan Papiu, proprietar al unui exemplar al tipăriturii, nota „curiositatea unor cuvinte", considerând că aceasta reprezenta principala calitate a scrierii; vezi I. Mulşea, *Pânea pruncilor (Bălgrad – 1702). Din istoria unei cărţi româneşti*, în *Omagiu profesorului Ioan Lupaş*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1941, p. 620.

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)

din satul Borbanți (Bărăbanț, Alba)[4]. Ca urmare, interesul cercetătorilor pentru tipăritura bălgrădeană este legitim, iar ediția recentă (PPr), realizată de Florina Ilis, ar fi trebuit să consfințească aceste preocupări.

Ne propunem să facem aici câteva precizări cu privire la lexicul *Pânii pruncilor*, bazându-ne pe rezultatele recente ale filologiei şi lexicografiei româneşti. Considerăm că analiza noastră este utilă, dat fiind că studiul lexical de numai şase paragrafe, pe care Florina Ilis l-a realizat în ediția conscrată tipăriturii bălgrădene, este insuficient (p. CIX–CX), uneori extrem de general[5], alteori eronat[6]. În plus, ediția nu beneficiază de un glosar care să explice termenii regionali sau specifici epocii.

În ceea ce priveşte lexicul *Pânii pruncilor*, s-a atras atenția de la bun început asupra numărului mare de maghiarisme din textul românesc[7], explicabile prin originalul tipăriturii, prin originea traducătorului şi prin educația acestuia. În anii ’40 ai secolului trecut, Ştefan Paşca a întocmit chiar un inventar al maghiarismelor din *Pânea pruncilor*, avându-le însă în vedere numai pe acelea pentru care dicționarele existente în epocă dădeau atestări mai recente sau care aveau o formă sau un sens deosebit față de cele deja atestate[8]. Unii termeni care, în opinia sa, îşi găseau prima atestare în *Pânea pruncilor*, erau însă, aşa cum arată lucrările lexicografice contemporane, de mult utilizate în româna literară din epoca veche. Este cazul unor cuvinte precum *adău* (84^{v}) „impozit” (1650, ap. DELR, s.v.); *aldaş* (56^{v}) „binecuvântare” (1660, ap. DELR, s.v. *aldui*); *aldui* „binecuvânta” (71^{v}, 76^{v}) (1560, ap. DELR, s.v.); *băsău* (30^{r}, 86^{r}) „duşmănie, batjocură” (1500, ap. DELR, s.v.); *birău* (1434, ap. DELR, s.v.) „primar”; *boboană* (68^{r}) „farmec(e)” (1612, ap. DELR, s.v.); *chischineu* (21^{r}, 69^{v}) „năframă” (1640, ap. Tiktin^{2}, s.v.); *iosag* (84^{r}) „avuție” (1593, ap. Tiktin^{2}, s.v.); *mirui* (127^{r}) „a obține” (Coresi, *Molitvenic*, ap. DLR, s.v.); *miruşag* (*miruşug*) (93, 119^{v}) „câştig” (1690, ap. DLR, s.v. *mirişug*); *procator* (84^{v}, 86^{r}, 113^{r}) „avocat” (1648, *Noul Testament*, ap MDA, s.v.; AC, v. 3597); *suclui* (89^{r}) „a (se) obişnui” (PO, ap. MDA, s.v.); *surzui* (5^{r}, 95^{r}, 98^{v}) „a agonisi” (*Lexicon Marsiglianum*, ap. DLR, s.v.); *vig* (24^{r}, 31^{v}, 68^{v}, 71^{v}) „sfârşit” (AC, v. 4988, ap. DLRLV, s.v.). Există şi alte cuvinte împrumutate din maghiară,

[4] Deşi în titlul cărții se notează că „s-au întorsu în limba românească de Duma Ianăş de la Borbanți”, Ion Gheție, pe baza particularităților lingvistice ale *Pânii pruncilor*, a sugerat că popa Duma nu a făcut decât să revadă o versiune bănățeană a catehismului catolic; vezi I. Gheție, *Evoluția normelor literare în tipăriturile ardeleneşti de la sfârşitul secolului al XVII-lea*, în LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 451.

[5] Aşa cum este unul dintre cele şase paragrafe, pe care îl citățm *in extenso*: „Unele dintre aceste cuvinte, şi altele pe care nu le-am mai exemplificat, ar fi putut, într-adevăr, să fie direct traduse de către popa Duma din presupusul catehism maghiar, unele însă existau, probabil, deja în limba română, împrumutate din maghiară” (PPr, p. CIX) (punctuația aparține editorului).

[6] De exemplu, autoarea nu face distincția între împrumuturi şi calcuri, considerând, în mod eronat, că termeni precum *aldaş*, *aldui*, *vig* etc. sunt calchiați, nu împrumutați din maghiară.

[7] Vezi I. Mulşea, *art. cit.*, p. 630–631.

[8] Vezi Şt. Paşca, „*Pânea pruncilor* (Bălgrad, 1702)”, în „Dacoromania” X, 1941–1942, p. 327–328.

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)

nediscutate în studiul lui Şt. Paşca, dar care circulau în româna literară a epocii, între care: *alnic* „viclean” (73^{v}) (PO, ap. DELR, s.v.); *culduş* „cerşetor” (85^{v}) (AC, v. 2176[9]); *făgădaş* (35^{v}, 71^{v}) „promisiune” (PO, ap. TEW, s.v.[10]; cf. 1780, ap. MDA, s.v.); *giolgiu* (69^{v}) (AC, v. 1533, ap. MDA, s.v. *giulgiu*); *hamiş* (57^{v}) „fals, nesincer” (*Lexicon Marsiglianum*, ap. Tiktin[2], s.v.; cf. 1784, ap. MDA, s.v.); *hohear* (137^{v}) „călău” (*Lexicon Marsiglianum*, ap. DLRLV, s.v. *hoher*); *notariuş* (86^{r}) „notar” (1683, SA, 169^{v}; cf. 1743, ap. MDA, s.v.); *sucă* „datină” (71^{r}) (AC, v. 4509); *varmeghie* (p. 3) „comitat, ţinut” (PO, 10/9, ap. DLR, s.v.) etc.

Câţiva termeni împrumutaţi din maghiară au cele mai vechi atestări în *Pânea pruncilor*, aşa cum a susţinut şi Şt. Paşca, cu menţiunea că lucrările lexicografice înregistrează atestări mai recente ale acestora[11]:

siriu (49^{v}) (< mgh. *szer*) „regiune, parte”: „Că nu-i loc şi *siriu* în lume unde aceasta să nu agiungă”.

tăgădaş (4^{r}) (< mgh. *tagadás*) „negare”: „pre omu-l duce pre *tăgădaşul* lui Dumnezeu”[12].

Termenul *niomărgătui* „a împila, a chinui”, pentru care Şt. Paşca propune ca etimon ung. *nyomorgatni*, nu se regăseşte în lucrările lexicografice recente. Iată contextul în care este utilizat: „Defăimătorilor, trăgătorilor, prădătorilor şi cari pre săracii *niomărgătuiesc*” (51^{v}).

Pentru o serie de cuvinte împrumutate din maghiară care apar în *Pânea pruncilor*, nediscutate în studiul lui Şt. Paşca, lucrările lexicografice propun, de cele mai multe ori, atestări mult mai recente:

nemişug (< mgh. *nemesseg*) „stare, rang de nemeş”: „Că socotesc că cu a altora *nemişug*, înţelepţie şi bogătate, a lor să micşurează” (119^{v})[13];

oştie (< mgh. *ostya* < lat. *hostia*[14]) „ostie, cuminecătură”: „Sfinţitoriul *oşti<i>i*” (102^{v})[15]; cf. *oşchie* „deplin iaste Hristos în *oşchiia* aceaea” (96^{r});

ronghioş (< mgh. *rongyos*)[16] „zdrenţăros”: „câţi să însoţesc cu diavolulu toţi-s săraci, *ronghioş*, cu hainele sparte şi uscaţ ca aşchi<i>le” (152^{r})[17].

[9] Vezi difuzarea termenului, vezi şi DLRLV, s.v. *colduş*; cf. MDA, s.v., unde se notează că termenul este atestat în secolul al XIX-lea.

[10] Pentru difuzarea ulterioară a termenului, vezi DLRLV, s.v.

[11] Pentru *tuldui* (57^{v}) (< mgh. *toldani*) „a adăuga, a întregi”, TEW, DLRLV şi Tiktin[3] menţionează ca primă atestare *Pânea pruncilor*, în timp ce DLR şi MDA fac trimitere chiar la articolul lui Şt. Paşca.

[12] Cf. MDA, s.v., unde cea mai veche atestare ar data din 1918, deşi DLRLV, s.v. menţionează utilizarea termenului în PPr.

[13] Cf. DLR, s.v., care notează că cea mai veche atestare a termenului se află într-un document din 1750.

[14] Etimologie propusă în DÎLR, s.v. *oştie*; cf. DLR, MDA, s.v. *ostie*, care propun o etimologie latino-germană.

[15] Variantă fonetică şi exemplu preluate din DÎLR, s.v. *oştie*.

[16] Cf. TEW, DLR, MDA, s.v., care notează că cea mai veche atestare a termenului datează din 1918. Termenul nu apare în Tiktin[3], s.v.

[17] Cu menţiunea că, în ediţia citată, Florina Iliş a citit în loc de „uscaţ ca *aşchi<i>le*” „uscaţ ca *şaile*”.

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)

De o prezență importantă în cadrul lexicului *Pânii pruncilor* se bucură termenii neologici de origine latină, mulți găsindu-şi cele mai vechi atestări chiar în tipăritura bălgrădeană. Dintre aceştia, unii au fost discutați de autorii DÎLR[18]: *cardinărie* (< lat. med. *cardinaria* (*cardinalia*)) „rangul de cardinal” (5); *comendatoriu* (< lat. *commendatorius*) „comandant al unei cetăți” (3); *duminecan* (< lat. *dominicanus*, prin apropiere de *duminică*) „dominican” (1^{v}); *ecjorțişta* (< lat. *exorcista*, cu pronunție maghiară) „exorcist” (103^{r}); *ieiunium* (< lat. *jeiunium*) „post” (131^{r}); *indulghințe* (< lat. *indulgentia*) „ştergerea păcatelor, indulgență” (59^{r}); *limbus* (< lat. *limbus*) „limb” (20^{r}); *ostiareuş* (< lat. *ostiarus*, cu rostire maghiară) „uşier” (102^{v}); *şolenitaş* (< lat. *solemnitas*, cu pronunție maghiară) „solemnitate” (97^{r}); *tonjură* (< lat. *tonsura*, cu rostire maghiarizantă) „tunsoare specifică preoților catolici” (103^{r}); *țilițium* (< lat. *cilicium*, cu pronunțare maghiarizantă) „veşmânt monahal de penitență” (137^{v}).

Lor li se alătură neologisme pentru care dicționarele propun atestări mai recente, precum *simonie* (< lat. *simonia*) „Î[ntrebare]: Spune tot neamul scumpetei. R[ăspuns]: „Întâi tragerea şi tăgăduirea dijmei,... a 7-a *simoniia*” (113^{r}); *stolă* (< lat. *stola*) „veşmânt bisericesc în formă de fâşie, pe care îl poartă pe după gât preoții catolici în timpul oficierii diferitelor slujbe”: „întâi dreapta căsătoriților să leagă cu *stola*” (105^{r}); *şuperştiție* (< lat. *superstitio*) „superstiție”: „Î[ntrebare]: Ce iaste fermecătoriia? R[ăspuns]: ... *şuperştiție*” (146^{v}).

Pentru anumiți termeni, autorii DÎLR au propus o etimologie multiplă, maghiară-latină. Între aceştia, unii au cele mai vechi atestări chiar în catehismul tipărit la Bălgrad: *character* (92^{v}); *eminență* (*eminenție*) (3, 4), *iştrument* (101^{r}); *lector* (102^{v}).

Cercetătorii care s-au oprit asupra lexicului *Pânii pruncilor* au atras atenția şi asupra numeroaselor derivate prezente în text, cu privire la care Şt. Paşca nota totuşi că trebuie apreciate în contextul limbii epocii[19].

Unele dintre ele par a nu fi atestate anterior: *biraie* (84^{v}) „funcția de primar”: „Dară biraiele şi procatorii?”[20]; *porobocesc* „copilăresc, de copil”: „ce nu în vârstă *porobocească*, ce în vârstă întreagă” (32^{v}); *tâlcuitură* „tâlcuire, explicație”: „Mai are vreo *tâlcuitură* de taină dumineca?” (73^{v})[21]; *răsfrânare* „înfrânare”: „Ce iaste *răsfrânarea* pohtei şi curățiia?” (117^{r})[22]. Semnalăm şi derivatul *viezitoriu* „care dă viață”: „Î[ntrebare]: Că ce să chiamă a fi Duh *viezitoriu*?/ R[ăspuns]: Pentru aceea că viiață sufletească dă sufleteloru noastre” (26^{r-v}), termen pentru care lucrările lexicografice, pornind de la utilizări din secolul al XX-lea, propun semnficații precum „ființă care viețuieşte, vital” (vezi DLR, MDA, s.v. *viezător*).

[18] În unele cazuri, am propus tacit alte lecțiuni şi am corectat trimiterile.
[19] Şt. Paşca, *art. cit.*, p. 325.
[20] Cf. DA, DELR, s.v., care propun o atestare din 1908.
[21] Termen nereținut în DLR, s.v.; MDA, s.v.; DLRLV, s.v., Tiktin^{3}, s.v.
[22] Pentru acest termen, lucrările lexicografice (DLR, MDA, s.v.) propun o atestare mai recentă, din Beldiman.

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)

Totuşi, de cele mai multe ori, astfel de derivate circulau de mult în româna literară a epocii, chiar dacă unele par a nu fi fost utilizate şi după veacul al XVIII-lea. Din perspectiva perioadei limitate de difuzare, aceşti termeni se alătură altor cuvinte din *Pânea pruncilor*, moştenite sau împrumutate, care fie au circulat, la rândul lor, doar în epoca respectivă, fie au fost întrebuinţate în acea perioadă cu sensuri specifice.

Derivatul *descumpărătoriu* „mântuitor, izbăvitor, răscumpărător" este atestat în teritoriile de peste munţi din secolul al XVI-lea, când apare la Coresi, în *Tâlcul evangheliilor* (vezi DLR, s.v.) şi în *Molitvenicul românesc*[23]. La începutul veacului al XVIII-lea îl regăsim în *Pânea pruncilor*: „Pentr-aceea că el ni-i roditoriu Dumnezău şi purtătoriu de grije, *descumpărătoriu* şi sfinţitoriu" (68^{v}). Cuvântul pare a fi circulat, aşadar, în zona Banat-Hunedoara-Alba[24].

Termenul *meserire* „milă, îndurare" este prezent, în veacul al XVII-lea în *Dictionarium Valachico-Latinum*: „*Meserere*. Misericordia" (AC, v. 2595), dar şi în manuscrise realizate în sud-vestul Transilvaniei sau în Crişana (vezi DLRLV, s.v.). Derivatul apare şi în tipăritura din 1702: „mila şi *meserirea* sânt mai mari decât şi mai nalte şi decât mărirea păcatelor" (30^{v}) şi va continua să fie utilizat în alte scrieri religioase din zonă (vezi DLRLV, s.v.).

Verbul *nămasti* (*nămesti*, *nămisti*, *nemesti*, *nimesti*) (< scr. *namestiti*) „a (se) pune, a (se) aşeza" e reţinut în DLR exclusiv graţie utilizării sale în *Palia de la Orăştie* (311/9-10). Termenul apare însă şi în *Catehismul* tipărit la Alba Iulia în 1648[25]: „el *nămesti* în mormântul nou al său" (19/22)[26], într-un manuscris din vestul Transilvaniei realizat în 1697: „În cer, Domnul locul i-*au nămestit*" (ap. DLRLV, s.v. *nămesti*) şi într-un *Catehism* din 1703: „Marsă în ceruri, unde-*i nămestit* preste toate" (*ibid*.). Acestor utilizări trebuie adăugate cele din *Dictionarium Valachico-Latinum*: „*Nămestesc*. Compono" (AC, v. 2845), dintr-un manuscris redactat în sudul Bihorului în 1679–1699 după un text din Banat-Hunedoara: „mă *nemestiră* iarăş pre împărăţiie" (ms. BAR 130, f. 295^{r27}), „pre cuvinteale meale inima ta *nimesteaşte*" (*ibid*., f. 321^{r28}), şi din *Pânea pruncilor*: „Î[ntrebare]: Că ce

[23] O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II. *Secolul al XVI-lea*, ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961, p. 213.

[24] Pentru o sinteză a discuţiilor privind localizarea *Tâlcului evangheliilor* şi pentru argumentele în favoarea opiniei conform căreia acesta avea la bază un text din zona Banat-Hunedoara, vezi I. Gheţie, Al. Mareş, *Diaconul Coresi şi izbânda scrisului în limba română*, Bucureşti, Minerva, 1994, p. 104–106.

[25] Pentru acest catehism, vezi E. Pavel, *op. cit.*, p. 60–63, cu bibliografie.

[26] Exemplu preluat din *ibidem*, p. 311.

[27] Vezi Cristina-Ioana Dima, *O traducere inedită a Vechiului Testament din secolul al XVI-lea*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie şi glosar, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2009, p. 157.

[28] *Ibidem*, p. 202.

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)

au voit în iasle *să să nămastască*?" (15^{v}). Toate aceste utilizări arată că termenul, utilizat în zona Banat-Hunedoara în secolele al XVI-lea – al XVII-lea, îşi extinde difuzarea de la sfârşitul veacului al XVII-lea, fiind folosit şi în Alba şi Bihor.

Termenul *păcură* are semnificaţia „iad": „Î[ntrebare]: Ce iaste a cincea mlădiţă a credeului?/ R[ăspuns]: Coborî spre *păcure* şi a treia zi învie din moarte. Î[ntrebare]: În ce chip înţelegi au coborât pre *păcure*?" (19^{v}-20^{r}). Cuvântul circula cu acest sens din secolul al XVII-lea: „Iezus Christus... muri, îngropă-se, pogorî pre *păcură*" (*Catehism*, 1648, ap. Tiktin^{3}, s.v.); „*păcură*. Infernus" (AC, v. 3158); „Pre ei să-i păgubească în *păcură*" (ms. BAR 4642, f. 78^{r}, ap. DLRLV, s.v. *păcură*).

Derivatul *păgubitură* „moarte, osândă" apare la Coresi (*Molitvenic*, ap. Tiktin^{3}), fiind atestat la mijlocului secolului al XVII-lea în *Noul Testament* (188^{r}/9, ap. DLR, s.v.) şi în *Dictionarium Valachico-Latinum*: „*Păgubitură*. Damnatio" (AC, v. 3142), pentru ca ulterior să apară în *Sicriul de aur* (144^{r}). La începutul veacului al XVIII-lea este întrebuinţat în *Pânea pruncilor*: „Î[ntrebare]: Până la moarte greşăsc unii ca aceia? R[ăspuns]: Foarte tare până la moarte cu *păgubitură* mai vârtos după dojană" (68^{v}). În 1706, termenul circula şi în Crişana (vezi DLRLV, s.v.)

Postverbalul *prindere* este utilizat cu o semnificaţie nereţinută în dicţionare (vezi DLR, s.v.; DLRLV, s.v.; MDA, s.v.), aceea de „concepere": „Î[ntrebare]: Fost-au totdeuna acel dar în Preacista? R[ăspuns]: Fost-au din *prinderea* ei, măcară c-au crescut întru ea întruparea cuvântului" (PPr, 55^{v}). Se cuvine menţionat că verbul pe baza căruia este format, *prinde*, este înregistrat cu semnificaţia „a rămâne însărcinată" începând din secolul al XVI-lea, când e utilizat cu acest sens în *Palia de la Orăştie* (182/12, ap. DLR, s.v.).

Răie, derivat din *rău*, nereţinut în DLR sau MDA, este folosit cu sensul de „răutate": „în toată bucuriia şi *răiia* vom viia până vom putea viia" (37^{v}), „s-au îndărăptnicit în *răiie*"(50^{v}). Fusese utilizat şi în *Palia de la Orăştie* (27/15[29]).

Rătăcitură „greşeală, erezie" este folosit în repetate rânduri în *Pânea pruncilor*: „beseareca noastră cea călcată de multe *rătăcituri*" (4); „Î[ntrebare]: Cum lipseaşte credinţa a fi de tare? R[ăspuns]: Aşa lipseaşte de tare a fi credinţii, cât toată sfada şi *rătăcitura* să încuie afară" (3^{r}). Termenul era utilizat în româna literară încă din secolul al XVI-lea, când apare în *Apostolul* coresian (489/17; ap. DLR, s.v.), fiind intens folosit şi în secolul al XVII-lea, în *Noul Testament* (256^{v}/8, ap. DLR, s.v.), în *Dictionarium Valachico-Latinum* (AC, v. 3756) şi în *Sicriul de aur* (38^{v}, ap. DLRLV, s.v.)

Cuvântul *roditură* este întrebuinţat cu sensul de „geneză": „Î[ntrebare]: Mai are vro tâlcuitură de taină dumineca? R[ăspuns]: Mai are. Î[ntrebare]: Ce-i aceaea? R[ăspuns]: Aceasta că zua *roditurii* dintâi au fost, Domnul încă atuncea au născut, Rusaliile încă atuncea în acea zi au fost şi, precum unii zic, şi mulţi ţin că giudecata

[29] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 209; Tiktin^{3}, s.v..

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)

au zua giudeţului într-o duminecă va fi" (73^{v}). Cu aceeaşi semnificaţie fusese utilizat şi în *Palia de la Orăştie* (12/4; ap. DLR, s.v.)[30]. În *Pânea pruncilor*, acelaşi termen este folosit şi cu sensul de „naştere": „Î[ntrebare]: Că ce să numeaşte Dumnezeu a fi tatăl nostru? R[ăspuns]: Pentru *roditura* lui, pentru răscumpărare, pentru sfinţenie/ şi pentru ispăsenie" (42^{v}-43^{r}).

Germanismul *şt(i)uc* „bucată", atestat în *Palia de la Orăştie* (276/22, ap. MDA, s.v.) şi într-o scriere a dascălului Costea din Şcheii Braşovului (vezi DLR, s.v.)[31], este prezent, sub forma *ştiuc*, şi în tipăritura bălgrădeană: „ceale cinci *ştiucuri* de tămâie într-însa pusă însămnează ceale cinci / rane" (136^{r-v}).

Derivatul *temătură* „teamă, spaimă" era folosit încă din secolele al XVI-lea – al XVII-lea în zonele Banat-Hunedoara-Alba, fiind prezent în *Palia de la Orăştie* (120/4, ap. DLR, s.v.), în *Dictionarium Valachico-Latinum* (AC, v. 4607, ap. DLR, s.v.), *Sicriul de aur* (71^{v}, ap. DLRLV, s.v.). La începutul secolului următor, îl regăsim în *Pânea pruncilor*: „totdeauna va avea omul numai de va duce în vig *temătura* lui" (31^{v}).

Trăsură este prezent cu sensul de „furt, pradă" în tipăritura bălgrădeană: „Î[ntrebare]: Că ce zici pâinea noastră? R[ăspuns]: Pentru aceaea că ni-o dă după munca noastră cea direaptă, nu prin prade şi *trăsuri* o facem a noastră, că aceasta nu-i a noastră" (47^{r}). Cu o semnificaţie similară este utilizat un alt derivat al verbului *trage*, *tragere*: „a şasa *tragerea* simibriei birişilor şi lucrătorilor pe zi" (113^{r}).

Revenind la ediţia întocmită de Florina Ilis, se cuvine să mai facem următoarele observaţii. Autoarea ignoră norme de bază ale editării textelor vechi. În primul rând, nu ştie că o ediţie nu trebuie să reproducă grafia textului, ceea ce lasă loc unor erori de gravitate diferită. Pe de o parte, textul său cuprinde greşeli flagrante de ortografie: „*întraltul* nu să află" (28^{v}) î.l.d. „*într-altul* nu să află"; „are putere rugăciunea *anturna* acele?" (40^{r}) î.l.d. „are putere rugăciunea *a-nturna* acele?" „Să cinsteşti pe *tatătău* şi pe *mumăta*, de *ţii* voia să ai zile lungi pre pământ" (75^{v}) î.l.d. „Să cinsteşti pe *tată-tău* şi pe *mumă-ta*, de *ţi-i* voia să ai zile lungi pre pământ". Pe de altă parte, în textul său, derivatele, mai ales cele cu prefixul *ne-*, sunt frecvent despărţite: „*ne văzută*" (27^{v}) î.l.d. „*nevăzută*"; „*Ne învăţaţilor*" (69^{v}) î.l.d. „*Neînvăţaţilor*". În sfârşit, autoarea nu ştie că nu trebuie scrise de două ori cuvintele sau fragmentele de cuvinte repetate la sfârşitul unei pagini verso şi la începutul paginii recto succesive, numite „custode" sau „reclamă", al căror rol era de a marca succesiunea foilor: „vom avea în *minte*/ *minte* păcatele noastre" (127^{r-v}) î.l.d. „vom avea în / *minte* păcatele noastre"; „au venit spre *luminarea* // *narea*

[30] Pentru utilizarea termenului cu sensul de „jertfă" în în *Biblia* de la Bucureşti (61^{1}/16), vezi DLR, s.v.

[31] Al. Mareş a demonstrat că termenul nu apare, sub forma *stuchi*, în *Bucoavna* tipărită în 1699 la Alba Iulia, fiind vorba de o lecţiune greşită a editorului; vezi Al. Mareş, *Note filologice*, în LR, XLVI, 1997, nr. 1–3, p. 139.

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)

întunearecelor” (15^{v}–16^{r}) î.l.d. „au venit spre *lumi//narea* întunearecelor” etc. În ceea ce priveşte interpretarea grafiei chirilice, în mod constant şi nejustificat, în opinia noastră, autoarea consideră că paiericul trebuie interpretat drept *-u*.

Semnalăm şi o serie de lecţiuni greşite, altele decât cele deja menţionate: „i-au datu unu *bântu* de trestie în mână ca unu *bânt* de crăie” (17^{v}) î.l.d. „i-au dat un *bât* de trestie în mână ca un *bât* de crăie”; „Slobodu-i prin ciure au *sînt* a vrăji pentru ca pentru să să afle furul?” (69^{r}) î.l.d. „Slobodu-i prin ciure au *sâte* a vrăji pentru ca pentru să să afle furul?”; „Ioanu cu *postul* de aur” (131^{v}) î.l.d. „Ioan cu *rostul* de aur”; „Domnii cei mari şi neameşii suguşă *obaţii*” (113^{r}) î.l.d. „Domnii cei mari şi neameşii suguşă *obagii*”; „în *tresăciune* / *ne*, creade-va în tatăl, şi în fiiul şi în duhulu sfântu şi pohteaşte a să boteza (94^{v}–95^{r}) î.l.d. „*întrebăciune* / creade-va în Tatăl şi în Fiiul şi în Duhul Sfântu şi pohteaşte a să boteza (94^{v}–95^{r}); „Î.: Ce facere de bine să împotriveaşte cu lăcomiia? R.: *Trezbiia* şi mâncarea cu samă” (123^{v}) î.l.d. „Î[ntrebare]: Ce facere de bine să împotriveaşte cu lăcomiia? R[ăspuns]: *Trezviia* şi mâncarea cu samă” (123^{v}).

În concluzie, din punct de vedere lexical, *Pânea pruncilor* reprezintă un text important al limbii literare din epoca veche nu doar din perspectiva neologismelor care par a-şi găsi aici prima atestare. Ultima tipăritură bălgrădeană pare a fi cu atât mai importantă cu cât, prin elementele sale lexicale, ea se înscrie într-o lungă tradiţie literară, în care influenţa maghiară este secondată de o din ce în ce mai pregnantă influenţă latină savantă şi în cadrul căreia se poate circumscrie un nucleu de termeni, eventual derivaţi, care se regăsesc constant în cele mai importante producţii literare realizate în Banat-Hunedoara din secolul al XVI-lea. Prestigiul unora, în special al *Paliei de la Orăştie*, dublat de prestigiul oficinei bălgrădene face ca aceştia să fie utilizaţi constant şi să apară la sfârşitul veacului al XVII-lea în regiuni limitrofe precum sudul Crişanei. Rămâne ca studii ulterioare să stabilească dacă astfel de termeni, folosiţi din secolul al XVI-lea până la începutul veacului al XVIII-lea în Banat şi sud-vestul Transilvaniei, au mai rămas în uzul literar, eventual dincolo de regiunile unde s-au consacrat. Cert este însă că, la nivel lingvistic, ediţia discutată nu a adus nimic nou cercetărilor despre *Pânea pruncilor* şi, prin neajunsurile sale, a făcut un deserviciu filologiei româneşti.

SIGLE

AC, *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicţionar al limbii române*. Studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.

DELR, *Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR)*, vol. I, *A–B*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

DÎLR, Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992.

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)

DLR, *Dicţionarul limbii române (DLR)* serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965 *sq*.
DLRLV, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.
MDA, M. Sala, I. Dănăilă (red. responsabil), *Micul dicţionar academic*, 4 vol., Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001–2003.
PO, *Palia de la Orăştie. 1581–1582*, ediţie de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.
PPr, *Pânea pruncilor sau Învăţătura credinţii creştineşti, strânsă în mică şumă*, ediţie îngrijită de Florina Ilis, studiu istoric de Ovidiu Ghitta, studiu filologic de Florina Ilis, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008.
SA, Ioan Zoba din Vinţ, *Sicriul de aur*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de A. Goţia, Bucureşti, Minerva, 1984.
TEW, L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der Ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, Kiadó Akadémiai, 1966.
Tiktin[2], H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2 überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron, Wiesbaden, O. Harassowitz, 1985–1989.
Tiktin[3], H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3 überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron und Elsa Lüder, Band III, P–Z, 2005, Clusium, Cluj-Napoca.

CONSIDÉRATIONS SUR LE LEXIQUE DU CATÉCHISME *PÂNEA PRUNCILOR* ET SUR LES FAIBLESSES D'UNE ÉDITION RÉCENTE

(Résumé)

L'étude porte sur le catéchisme catholique *Pânea pruncilor*, paru en 1702, le dernier ouvrage publié dans l'imprimerie d'Alba Iulia. L'auteure montre que l'édition récente de l'ouvrage est incomplète et défectueuse, et analyse le lexique du catéchisme du point de vue de sa relation avec le lexique littéraire, éventuellement régional, de l'époque. On analyse des emprunts faits à l'hongrois ou au latin et des dérivés, afin d'établir s'ils étaient des termes couramment utilisés dans la langue des XVIe – XVIIIe siècles ou des mots employés pour la première fois dans cet ouvrage.

Cuvinte-cheie: lexic, *Pânea pruncilor*, tipografia din Alba-Iulia, catehism, neologisme, ediţie critică.

Mots-clés: lexique, *Pânea pruncilor*, imprimerie d'Alba-Iulia, catéchisme, néologismes, édition critique.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A490 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:07:25 UTC)